

فاطمه شعبانی: | تنور صادرات گاز ایران گرم است

داشتن بزرگ‌ترین منابع گازی جهان کافی نیست، صعود به قله صادرات گاز هدفی است که هیچ‌گاه نباید از آن غافل شد. پیمودن پله‌های رشد در تجارت جهانی گاز نیازمند آن است که صادرات گاز ایران رنگ خاموشی نبیند و پرتکاپو به راه خود ادامه دهد. مشعل راه صادرات گاز ایران روشن است و مقاصد، معلوم. این راه هم به تدبیر نیاز دارد هم به امید.

مسجدسلیمان، ۱۱۰ سال پیش، نفت را به ایران هدیه کرد، نفتی که با خود گاز طبیعی را به همراه داشت، اما تا ۶۰ سال نخست اکتشاف نفت، گاز همراه با آن مورد استفاده قرار نمی‌گرفت تا جایی که طی این مدت، بیش از ۱۳۰ میلیارد مترمکعب گاز از مناطق نفتخیز جنوب سوزانده شد. در این بین، خط لوله‌ای محدود، مقدار اندکی گاز را به منازل و رستوران‌های وابسته به صنعت نفت در منطقه مسجد سلیمان می‌رساند. گام دوم بهره‌مندی از گاز طبیعی زمانی بود که پالایشگاه آبادان از گاز چاه‌های نفت آغاجاری به عنوان سوخت در قسمت تولید برق و در بخش کوره‌ها استفاده کرد. این اتفاق پس از ملی شدن صنعت نفت ایران رخ داد.

روسیه، نخستین بازار صادرات گاز ایران

بی‌برنامگی برای استفاده از گاز طبیعی تا سال ۱۳۴۲ هم‌زمان با تشکیل شرکت گاز ادامه داشت، اما دو سال پس از تاسیس این شرکت، نخستین قرارداد صادرات گاز ایران در پی توافق کلی توسعه همکاری‌های بین ایران و روسیه امضا شد. بر اساس این قرارداد، روسیه در ازای ساخت کارخانه‌های ذوب آهن و ماشین‌سازی اراک برای ایران، گاز حاصل از چاه‌های نفت جنوب کشور را در اختیار می‌گرفت.

با پیروزی انقلاب اسلامی، اولویت صادرات گاز جای خود را به گازرسانی داخلی داد. این روند طی سال‌های دفاع مقدس، با سرعت پیگیری و اجرا می‌شد. در همان دوران، مخزن عظیم گازی پارس جنوبی

در سال ۱۳۶۸ کشف شد، در حالی که هیچ برنامه‌ای برای برداشت گاز از این مخزن وجود نداشت.

با پایان یافتن جنگ تحمیلی، هدف سوم به مجموعه اهداف استفاده از گاز افزوده شد. تزریق به مخازن نفتی برای افزایش ضریب بازیافت نفت؛ هر سه هدف مصرف داخلی، صادرات و تزریق به میدان‌ها در دستور کار قرار گرفته بودند.

بار دیگر، صادرات گاز و درآمد ارزی حاصل از آن در کانون توجه تصمیم‌گیران کشور قرار گرفت. صادرات گاز به روسیه جای خود را به صادرات گاز به ترکیه داد؛ صادراتی که با میزان محدود و با خط لوله به این کشور انجام می‌شود، همانگونه که تاکنون نیز صادرات گاز ایران به کشورهای همسایه خلاصه شده و از نگاه مدیران صنعت نفت کشور، گازرسانی به کشورهای همجوار در اولویت تجارت گازی ایران قرار گرفته است.

گاز ایران به کجا می‌رود؟!

صادرات گاز با خط لوله، نخستین روش برای ورود به تجارت جهانی گاز بود. این روش تاکنون نیز مورد استفاده همه کشورهای دارنده ذخایر گازی جهان واقع شده، اما جدا از آن، روش‌های تبدیل گاز به گاز طبیعی مایع شده (LNG) و حمل آن با کشتی به مقاصد دوردست، یا تبدیل گاز به فرآورده‌های با ارزش با استفاده از فرآیند تبدیل گاز به مایع (GTL) و روش‌هایی از این قبیل، از دیگر راه‌های استفاده از گاز طبیعی هستند.

در اینجا، چند نکته مطرح می‌شود. نخست، تصمیم‌گیری درباره استفاده از گاز طبیعی. دوم، انتخاب روش مصرف گاز و صادرات گاز و سرانجام، مقاصد صادراتی گاز.

تصمیم‌گیری درباره نحوه استفاده از گاز طبیعی، در همه سال‌هایی که گذشت، آشکار شده است. گازرسانی به همه نقاط شهری و روستایی، صنایع، نیروگاه‌ها و اماکن عمومی و تجاری در داخل کشور و پس از آن صادرات گاز، اما درباره انتخاب روش استفاده از گاز نیز، ایران استفاده مستقیم از گاز طبیعی را برگزیده و آن را در دسترس مصرف‌کنندگان قرار داده است تا جایی که خط‌مشی گازرسانی کشور بر پایه همین انتخاب بنا شده و تاکنون ۳۸ هزار کیلومتر شبکه انتقال گاز سراسری و ۸۲ هزار کیلومتر شبکه گازرسانی شهری و روستایی، با اجرای هدف استفاده از گاز طبیعی به بهره‌برداری رسیده است.

آنچه در این گزارش مورد توجه است، صادرات گاز ایران و نقش کشور در بازار تجارت جهانی گاز است. رقم ۳۴ تریلیون مترمکعب مخازن گاز طبیعی که ایران در اختیار دارد بر کسی پوشیده نیست. با بهره‌برداری از فازهای پارس‌جنوبی، میزان تولید سالانه گاز از رقم مصرف این انرژی پاک در کشور سبقت گرفته و در آینده‌ای نزدیک با مازاد تولید و فرآورش گاز طبیعی در کشور روبه‌رو خواهیم شد. این مقدار گاز مازاد در دو بخش استفاده می‌شود. بخش نخست مربوط به تزریق گاز به میدان‌ها و نیز ذخیره‌سازی گاز طبیعی است که برای حصول نتیجه، تعداد و ظرفیت مخازن ذخیره‌سازی گاز طبیعی کشور رو به افزایش است، اما بخش دوم استفاده از گاز تولیدی مازاد نیاز، به صادرات معطوف خواهد شد.

صادرات گاز ایران تاکنون به کشورهای ترکیه، عراق، ارمنستان، آذربایجان و نخجوان انجام شده است. قرارداد با این کشورها گاه در قالب قراردادهای درازمدت، گاه در قالب قراردادهای کوتاه‌مدت سوآپ و گاه در قالب تها تر برق و گاز امضا شده است. قراردادهای کوتاه مدت سوآپ، این امکان را به طرفین می‌دهد تا روند صادرات، دریافت، انتقال و تحویل گاز را بنابر صلاحدید و توافق ادامه دهند، اما هنگام امضای قراردادهای درازمدت، اعمال نظر پس از امضای نهایی قرارداد، محدود می‌شود. برای نمونه، در قرارداد درازمدت که گاه برای چند دهه میان دو کشور امضا می‌شود، امکان کاهش یا افزایش یا بازنگری در قیمت متناسب با شرایط جهانی یا ملی کشورها، وجود دارد و افزایش قیمت، قطع صادرات، خودداری از دریافت گاز و مواردی از این دست، خارج از چارچوب قرارداد ممکن نیست و در صورتی که هر یک از طرفین از بندهای قرارداد تخطی کنند مشمول جریمه می‌شوند و حق شکایت و پیگیری از سوی کشور مقابل حتی در دادگاه‌های بین‌المللی مهیاست.

ترکیه، بزرگ‌ترین مشتری گاز ایران است

طرح‌های صادرات گاز در صورت مدیریت صحیح، تدوین برنامه‌های منسجم به‌منظور بازاریابی، انتخاب صحیح کشور مقصد و انتخاب قیمت مناسب، می‌تواند سودآوری قابل توجهی برای کشور به همراه داشته باشد.

پس از قطع صادرات گاز ایران به روسیه، ترکیه به عنوان بزرگ‌ترین مشتری گاز طبیعی ایران در نظر گرفته شد. قرارداد ۲۵ ساله صادرات گاز ایران و ترکیه، در سال ۱۳۷۴ امضا و از سال ۱۳۸۱ صادرات گاز ایران به این کشور آغاز شد. خط لوله صادراتی گاز به ترکیه با قطر

۴۸ اینچ، از قزوین منشعب می‌شود و تا آذربایجان ادامه دارد. قطر این خط از تبریز تا بازرگان به ۴۰ اینچ می‌رسد و افزون بر تامین بخشی از مصارف داخلی آذربایجان، در انتها گاز را تحویل مرز صادراتی می‌دهد. ایستگاه‌های قزوین، خرمدره، زنجان، هشتگرد، تبریز و مرند به وسعت ۶۹۶ کیلومتر روی این خط قرار دارند که در مجموع خط دوم آذربایجان نامیده می‌شود.

پیش‌تر سعید توکلی، مدیرعامل شرکت انتقال گاز ایران، به خبرنگار شانا گفته بود: ایران به طور میانگین روزانه حدود ۳۰ میلیون مترمکعب گاز به ترکیه صادر می‌کند. قرارداد ما با ترکیه قراردادی سالانه است که بر اساس آن حجم مشخصی را باید در طول یک سال به ترکیه تحویل دهیم، بر این اساس زمانی که مصرف داخلی زیاد می‌شود مانند زمان اوج مصرف در زمستان، حجم صادرات به ترکیه را کاهش می‌دهیم و از این بخش قرارداد استفاده می‌کنیم.

به گفته توکلی، حجم صادرات گاز به ترکیه در طول سال ۹۵، ۸ میلیارد مترمکعب و در نیمه نخست ۹۶، ۵ میلیارد و ۴۰۰ میلیون مترمکعب بوده است.

مدیران شرکت ملی گاز ایران همواره اعلام کرده‌اند که گاز صادراتی به ترکیه کیفیت مناسب و مطابق قرارداد میان دو کشور دارد. مهدی جمشیدی‌دانا، مدیر دیسپچینگ شرکت ملی گاز در این باره تاکید کرده که قرارداد صادرات گاز میان ایران و ترکیه یک قرارداد محکم و سخت است و هیچ گونه مشکلی در کیفیت گاز ایران وجود ندارد و ترکیه گاز را با بهترین کیفیت از ما دریافت می‌کند.

در همین حال، حمیدرضا عراقی، مدیرعامل شرکت ملی گاز ایران، نیز بیشترین مقدار صادرات گاز کشور را مربوط به ترکیه با میزان ۳۰ میلیون مترمکعب در روز اعلام کرد.

معاون وزیر نفت در امور گاز، در آخرین نشست مطبوعاتی خود که پارسال برگزار شد، از اتمام تسویه حساب گازی میان ایران و ترکیه خبر داد و گفت: دوره صادرات گاز ایران به ترکیه که بدون دریافت وجه انجام می‌شد، پایان یافته و اکنون صادرات گاز ایران به ترکیه با دریافت پول همراه است.

قرارداد صادرات گاز به ترکیه تا سال ۲۰۲۶

بهزاد بابازاده، مدیر امور بین‌الملل شرکت ملی گاز درباره اختلاف

گازی میان تهران و آنکارا به خبرنگار شانا گفت: صادرات گاز به ترکیه که تا سال ۲۰۲۶ ادامه دارد، همواره بر اساس قرارداد انجام شده است. در این قرارداد، بند بازنگری قیمت (Price Revesion) ذکر شده است که بر اساس آن، طرفهای قرارداد بدون آنکه صادرات و دریافت گاز را قطع کنند بر سر قیمت جدید توافق میکنند. آنها برای رسیدن به این توافق میتوانند به دادگاه بروند. اختلاف میان ایران و ترکیه نیز بر سر قیمت گاز بود، ما پول گاز صادراتی را با تکیه بر قیمت بالا، جلوتر دریافت کرده بودیم، اما سرانجام آن را با ترکیه تسویه کردیم.

به گفته بایبازاده، مقدار صادرات گاز ایران به ترکیه به نیاز این کشور بستگی دارد، اما ایران هیچ محدودیتی برای حجم صادرات گاز ندارد. مقدار صادرات برخی زمانها به ۳۲ میلیون متر مکعب در روز، گاه به روزانه ۲۵ میلیون مترمکعب و حتی در زمان تعمیرات به ۱۵ میلیون مترمکعب نیز رسیده است، اما به طور میانگین روزانه ۲۶ میلیون مترمکعب گاز به ترکیه صادر میشود.

فرا تر از باقی ماندن ترکیه به عنوان بزرگترین مشتری گاز ایران، از آنجا که مدیران وزارت نفت و شرکت ملی گاز همواره از علاقه کشورمان برای حضور پررنگتر در بازار تجارت جهانی گاز سخن گفته‌اند، باید ببینیم تا چه اندازه شرایط داخلی و همراهی دیگر مسئولان کشور اجازه میدهد تا گاز ایران به بازارهای اروپایی راه یابد؟

نگاه بازار اروپایی به گاز ایرانی

در سالهای اخیر، نامهای گوناگونی از انواع خطوط انتقال گاز بین‌المللی در صدر اخبار اقتصادی و سیاسی کشورهای آسیایی و اروپایی قرار گرفته است. از خط لوله اسلامی (ایران، عراق، سوریه، لبنان، دریای مدیترانه و اروپا) گرفته تا خط لوله صلح (ایران - پاکستان - هند)، خط لوله ITE (ایران - ترکیه - اروپا)، خط لوله تاپی (ترکمنستان - افغانستان - پاکستان - هند)، خط لوله نورد استریم (روسیه - آلمان - اروپای غربی)، خط لوله ساوت استریم (روسیه - اتحادیه اروپا)، خط لوله نوباکو (دریای خزر - اروپا)، خط لوله ترکیش استریم (روسیه - ترکیه - اروپا) و بسیاری دیگر از پروژه‌های عظیم انتقال گاز در آسیا، راوی رقابتی سخت میان کشورهای دارنده ذخایر عظیم گازی در این قاره پهناور شرق هستند.

اکنون تلاش ایران و روسیه، به عنوان بزرگ‌ترین دارندگان ذخایر گازی جهان، بیشتر به چشم می‌آید. هر دو کشور فکر صادرات گاز خود به اروپا از طریق خط لوله را در سر می‌پرورانند.

برخی کارشناسان انرژی بر این باورند که با توجه به هزینه‌های انتقال گاز به اروپا (چه با خط لوله و چه به روش ال‌ان‌جی) صادرات گاز ایران به این قاره در مقابل دو بازار دیگر گاز ایران، یعنی بازار منطقه و بازار شرق آسیا، توجیه اقتصادی ندارد، اما در مقابل، برخی نیز بازار اروپا را یکی از بهترین مقاصد برای صادرات گاز کشور می‌دانند که این قاره سرسبز را از لحاظ سیاسی و اقتصادی به کشور وابسته می‌کند و این موضوع سبب افزایش امنیت کشور می‌شود. همان‌طور که روسیه نیز از طریق تنها نماینده رسمی صادرات گاز خود یعنی شرکت دولتی گازپروم، سال‌هاست با خط لوله گاز طبیعی را به اروپا صادر کرده و از این طریق وابستگی اروپایی‌ها را به خود افزایش داده است.

اکنون شاه‌لوله انتقال گاز طبیعی جریان شمال (نورد استریم) که گاز را مستقیم از روسیه به آلمان و اروپای غربی می‌رساند، تاثیر خود بر اقتصاد و سیاست کشورهای مبدا، مقصد و مسیر را نشان داده است و این موضوع در طرح نورد استریم ۲ که از آب‌های فنلاند، سوئد و دانمارک عبور می‌کند نیز نمایان خواهد بود.

تاکنون ۸۰ درصد از گاز تولیدی روسیه از طریق نورد استریم به اروپا صادر می‌شده است. این موضوع برای روسیه و کشورهای اروپایی حائز توجه و اهمیت است. روسیه به فروش گاز و کسب درآمد از آن نیازمند است و در مقابل، کشورهای اروپایی برای تامین انرژی مورد نیاز خود حاضر به از دست دادن گاز روسیه نیستند.

با این حال، همان‌طور که گفته شد، راه‌های گازرسانی به اروپا تنها به حضور مستقیم روسیه محدود نمی‌شود. ایران و برخی دیگر از کشورهای حاشیه خزر از جمله گزینه‌های تنوع‌بخشی به سبد انرژی اروپا هستند. این بازار برای ایران به طور عمده شامل کشورهای ایتالیا، آلمان، فرانسه و اسپانیا می‌شود، اما برای صادرات گاز ایران به اروپا باید به دو نکته توجه کرد.

نخست آن‌که روسیه از مدت‌ها پیش، بر بازار انرژی اروپا تسلط یافته و ورود ایران به این بازار می‌تواند سبب پدید آمدن رقابت میان دو کشور شود و چالش‌هایی به همراه داشته باشد. دوم آن‌که صادرات گاز

ایران از طریق خط لوله به اروپا به دلیل گذشتن از چند کشور مختلف، همواره با تهدید قطع ترانزیت توسط این کشورها روبه‌رو خواهد شد. بنابراین به تأخیر افتادن اجرای برخی طرح‌های صادرات گاز ایران به اروپا چندان دور از منطق به نظر نمی‌رسد.

در همین حال، حسن منتظر تربتی، مدیرعامل شرکت مهندسی و توسعه گاز درباره حضور ایران در بازار تجارت گاز منطقه به خبرنگار شانا گفته بود: از آنجا که ایران دارای بزرگ‌ترین مخزن ذخیره گاز جهان و یکی از تولیدکنندگان گاز است و همچنین از لحاظ جغرافیایی به کشورهای تولیدکننده و مصرف‌کننده نزدیک است، موقعیت بسیار مناسبی را در اختیار دارد تا بتواند به قطب بزرگ تجارت گاز در سطح منطقه و بین‌الملل تبدیل شود. شبکه گاز کشور تا پنج سال آینده تکمیل می‌شود و پس از آن فضای مطلوبی برای فعالیتهای تجاری گاز کشور فراهم می‌شود، اگر لازم باشد با سهولت می‌توانیم از کشورهای دارنده گاز در اطرافمان مانند ترکمنستان، آذربایجان و قطر گاز دریافت کنیم و در مقابل، امکان صادرات گاز به همه کشورهای همسایه مثل افغانستان، پاکستان، کویت، عراق، ترکیه و اروپا را داریم.

ترکیه و عراق در میان مشتریان گاز طبیعی ایران، جایگاه ویژه‌ای دارند. این دو کشور بخشی از نیاز انرژی خود را از طریق گاز تولید شده در پالایشگاه‌های گازی ایران تأمین می‌کنند. عراق که به تازگی به جمع مشتریان گاز پیوسته و برای دو نیروگاه بغداد و بصره و احتمالاً گازرسانی به بخش‌های خانگی، تجاری و صنعتی در مسیر خطوط انتقال گاز این دو نیروگاه برنامه‌ریزی کرده است. اما ترکیه که از نعمت گاز طبیعی در منابع خود بی‌بهره است و در مسیر ترانزیت گاز کشورهای آسیایی به اروپا واقع شده، تأمل برانگیزتر است.

این کشور تاکنون با کمترین میزان حاشیه، گاز ایران را دریافت کرده و این روند تا پایان سال ۲۰۲۶ نیز ادامه می‌یابد، اما این موضوع که قرارداد صادرات گاز ایران به ترکیه تا حدود هشت سال آینده، تمدید شود یا خیر، تصمیمی است که به شرایط بین‌المللی و منطقه‌ای در سال‌های باقیمانده از قرارداد بستگی دارد. تا زمان پایان این قرارداد، همانطور که ذکر شد، امکان قطع صادرات یا دریافت گاز از جانب طرف‌ها وجود ندارد و صادرات گاز ایران کماکان پابرجاست. اما در آینده، بی‌تردید ترکیه خود را محدود به دریافت گاز از یک کشور (ایران یا روسیه) نخواهد کرد تا حواشی سیاسی، نظامی و اقتصادی آن را نیز متحمل نشود. همانند اروپا که به فکر تنوع‌بخشی به سبد تأمین انرژی خود است، ترکیه نیز در شرایط عادی،

این روش را بر می‌گزینند تا هر گونه تهدیدی را از دنیای انرژی، اقتصادی و سیاسی خود دور نگه دارد.

بی تردید، تلاش مدیران مجموعه صنعت نفت و گاز برای رشد در عرصه تجارت بین‌المللی گاز، می‌تواند شرایط خوبی را برای کشور در آینده رقم بزند که این امر در سایه لطف پروردگار، وحدت، همدلی، تیزبینی و هوشیاری مدیران میسر خواهد شد.